

Ordinea economică globală și rolul culturii în structurarea raporturilor de putere

Raluca Prelipceanu, masterand
Université de Paris I, Sorbonne

The first part of the article is concerned with a brief description of the world economic order. In this part, we consider this order as being made up of three main domains which are interconnected: the domain of the global, the domain of the networks and the domain of the local. We argue that at the end of the 20th century the domain of the global has gained momentum on the two other domains. Another point is that globalisation has increased state interdependencies so that strong ties have developed among states forming an international system. However, the nature of the power relations is asymmetrical. Thus, there is a hegemon which has a greater power than the other states. Furthermore, the article briefly reviews the main theories on hegemony emphasizing the differences between the neomercantilism and the neoliberalism which are the classical theories on hegemony. In a second part of the article, we put forward another vision on hegemony and we try to shed light on the link between culture and power, considering culture as a more subtle form of power. This thesis was first developed by the Italian philosopher Antonio Gramsci, but it has been recently reappraised and enlarged in the context of accrued culture interaction due to the speed of globalisation. At the beginning of the nineties, Harvard professor Joseph S. Nye creates a new concept to designate what is in fact a very old form of power. This is how the notion of soft power came into being. The power of seducing can be at least as effective as the power of weapons. Soft power can rely on more than just cultural values, as most often it involves also a political ability of the state to pull the right strings. Soft power is however not an attribute that belongs only to the hegemon. Although, the hegemon is in the position to best use and transmit its soft power weaving a world web, in the last part of the article we argue that countries should become aware of the channels through which they can transmit their soft power and develop policies to target these channels. Further on, we give the example of diasporas as a source of soft power, focusing especially on the Indian diaspora and putting forward the importance of the human mobile capital. By using its soft power a state can come to play a greater role on the world scene than it could have played using only its limited local resources.

Key words: *world economic order, the domain of the global, the domain of the networks, the domain of the local, hegemony, leadership, cultural hegemony, soft power, diaspora*

1. Raporturi de putere pe scena internațională

1.1 O privire asupra ordinii economice mondiale

Un mod de a descrie structura ordinii economice globale este acela de a o considera ca fiind compusă din trei domenii interconectate¹. Chiar dacă sfera fiecărui dintre cele trei domenii se intersectează cu a celorlalte două, fiecare are caracteristici proprii și un mod propriu de a interacționa cu restul domeniilor.

Primul domeniu este reprezentat de domeniul globalului, compus din schimburi intensive și aproape simultane de simboluri și de bunuri intangibile la scară planetară, schimburi facilitate de dezvoltarea fără precedent a tehnologiei informației și comunicației. De asemenea, domeniul globalului presupune impactul acțiunilor agenților individuali asupra populației globale și chiar a generațiilor viitoare.

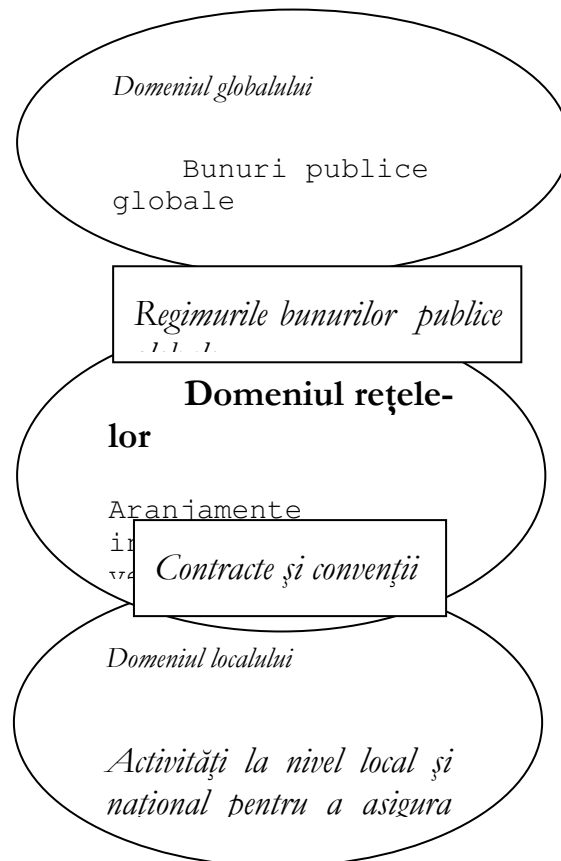
Al doilea domeniu, cel al rețelelor constă dintr-o multitudine de schimburi și combinații de bunuri tangibile și intangibile care circulă pe nenumărate canale ce interconectează indivizii și grupurile sociale. În interacțiunile din domeniul rețelelor sunt implicate toate tipurile de organizații, instituții publice, asociații civile, corporații private ale căror relații creează o multitudine de rețele transguvernamentale sau transcorporaționale care se întrepătrund.

Domeniul al treilea, cel al localului este constituit din acele activități umane ancorate în timp și spațiu și care cuprind în fapt producția, schimbul și consumul de bunuri tangibile și servicii.

În ultimul sfert al secolului XX domeniul globalului a devenit cel mai important dintre cele trei, fapt subliniat de formarea unor comunități globale în care membrii sunt legați prin intermediul sistemului informațional, care permite comunicarea instantanee, prin apariția finanțelor globale care s-au desprins de tranzacțiile cu bunuri și servicii și au căpătat un caracter independent, prin schimburile intense de cunoștințe care antrenează chiar și cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, prin intensificarea laturii globale a securității umane sau prin fenomene mai puțin plăcute, precum răspândirea cu o viteză fără precedent a bolilor dincolo de granițele naționale.

¹ Francisco Sagasti, Keith Bezanson, *Financing and Providing Global Public Goods Expectations and Prospects*, Institute of Foreign Affairs Sussex, noiembrie 2001

Fig. 1



Sursa: Sagasti și Bezanson, 2001

În contextul globalizării, statele sunt legate între ele prin rețele de interdependență alcătuind un sistem internațional. Rețelele de interdependență sunt structurate de către politicile duse de marile puteri și au, în consecință, o natură asimetrică. Acest sistem presupune existența unei puteri hegemonice care își asumă rolul de a menține ordinea mondială prin instituirea și promovarea unui set de reguli și de norme care să guverneze relațiile interstatale. Atât neoliberalismul, cât și neomercantilismul au avut în raza preocupărilor lor teoria stabilității hegemonice¹.

Conform viziunii neoliberale, rolul principal al statului-hegemon este acela de a asigura bunurile publice pe plan internațional. În același timp, neomercanțiștii consideră că rolul cel mai important al statului-hegemon este acela de a asigura stabilitatea financiar-monetară a sistemului, de unde necesitatea ca banca centrală a statului-hegemon să fie capabilă să joace rolul de împrumutător în ultimă instanță. Pentru neomercanțiști această teorie justifică măsurile protecționiste ce ar putea fi adoptate de statul-hegemon, deoarece stabilitatea sistemului se bazează pe capacitatea economiei americane de a acționa ca un împrumutător în ultimă instanță, ceea ce presupune ca moneda sa să fie acceptată pe plan mondial. De aici decurge și necesitatea ca SUA să aibă excedent comercial. Acest excedent trebuie să finanțeze atât investițiile străine americane cât și politica externă americană, adică toate cheltuielile pe care SUA trebuie să le facă pentru a-și menține poziția dominantă pe plan mondial. Prin urmare, hegemonul trebuie să suporte costurile stabilizării sistemului internațional.

¹ Ralph Pettman, *Understanding International Political Economy: with readings for the fatigued*, Lynne Rienner, Boulder, 1996

Neomercantiliștii recomandă folosirea politicilor keynesiste în materie de balanță comercială pentru a se obține acest excedent comercial. Politicile keynesiste în materie de balanță comercială propun prelevarea unei taxe generale la importuri, corelată cu acordarea unei subvenții generale și uniforme la exporturi, metodă considerată mai eficientă decât deprecierea monedei naționale, care poate conduce la rezultate negative dacă este aplicată pe termen lung.

Totuși stabilitatea financiar-monetară a sistemului poate fi privită și ea tot ca un bun public, fapt ce conciliază într-o oarecare măsură viziunea neomercantilistă cu cea neoliberală, rămânând ca diferență esențială între cele două viziuni teza protecționistă introdusă de neomercantilism în legătură cu această teorie.

Primul economist care a făcut asocierea între termenul de bun public și rolul statului-leader pe plan mondial a fost Charles Kindleberger. În viziunea lui Kindleberger¹, puterea dominantă își asumă o formă de „leadership colectiv”, servind interesele tuturor statelor de pe scena mondială și având drept scop asigurarea „bunurilor colective”. Noțiunea de bun colectiv desemnează un bun care „fiind consumat de către un individ, cantitatea disponibilă din bunul respectiv pentru ceilalți consumatori potențiali nu se reduce”. Exemple de astfel de bunuri sunt: o piață mondială deschisă, un regim monetar internațional stabil, un sistem de securitate colectiv etc. Instituirea și menținerea unor astfel de bunuri pe plan mondial reprezintă responsabilitățile puterii hegemonice. Pe de altă parte, manifestarea unor comportamente de tipul pasagerului clandestin pe plan mondial justifică existența unei puteri hegemonice care dispune de mijloacele necesare pentru a preveni astfel de comportamente. Puterea hegemonică trebuie să-și asume misiunea de stabilizator benevol, acționând ca un factor de ordine. Este important ca ea să fie capabilă să asigure coordonarea politicilor economice ale principalelor state și ca banca sa centrală să poată furniza credit în caz de criză financiară de proporții. În opinia lui Kindleberger, criza din anii '30 a căpătat o asemenea amploare tocmai din cauza inexistenței la acea vreme a unei puteri hegemonice pe scena internațională care să impună o anumită ordine financiară și monetară. Marea Britanie nu mai era capabilă la acea oră să impună ordinea necesară, iar SUA nu au dorit să își asume rolul de hegemon. Anarhia determinată de politica „scapă cine poate” adoptată de state lipsite de un leader care să impună o politică coerentă a fost principala cauză a persistenței crizei. S-a văzut cu această ocazie necesitatea existenței unei bănci centrale naționale care să accepte rolul de împrumutător în ultimă instanță.

Așadar, puterii hegemonice îi revine sarcina să adopte măsuri anticiclice pe plan internațional. Ea trebuie să asigure stabilitatea sistemului prin coordonarea politicilor economice ale principalelor state, iar banca sa centrală trebuie să fie capabilă să ofere credite înainte ca, sub incidența fenomenului contagiunii, criza să se răspândească la scară mondială.

Ca orice liberal reformist, Kindleberger pleacă de la presupunerea că piețele nu sunt în mod inerent stabile, ci sunt mai degrabă instabile, având tendința să evolueze spre stagnare și fragmentare. Pentru a asigura stabilitatea economică pe plan

¹ citat de Jacques Adda, *La mondialisation de l'économie*, La Découverte, 2001, p. 47, de Pierre de Senarclens, *La mondialisation. Théories, enjeux et débats*, Armand Colin, Paris, 2001, p. 51 și de Susan Strange, *Retragerea statului*, p. 38

internațional, puterea dominantă trebuie să dispună de capacitățile, dar și de voința necesară pentru:

- a-și asuma responsabilitatea menținerii unei piețe deschise
- a acorda în mod ciclic împrumuturi pe termen lung
- a interveni pe timp de criză
- a asigura structura ratelor de schimb
- a asigura o coordonare a politicilor monetare interne ale principalelor state din sistemul internațional

Un alt economist, Robert Gilpin¹ consideră că structurile economiei mondiale au la bază raporturi de putere. Noțiunea de hegemonie implică existența unui stat care să aibă voința politică, resursele militare și mijloacele economice care să-i permită să susțină instituțiile internaționale.

Conform lui Gilpin, condițiile favorabile pentru apariția unei puteri hegemonice n-au fost întrunite decât în două cazuri pe plan mondial. Astfel, prima perioadă în care puterea hegemonică a fost reprezentată de Marea Britanie este desemnată sub numele de Pax Britanica și se întinde de la sfârșitul războaielor napoleoniene până la izbucnirea Primului Război Mondial, iar cea de a doua perioadă, în care puterea hegemonică este reprezentată de SUA, începe o dată cu sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

El subliniază rolul puterilor în structurarea economiei mondiale, arătând rolul jucat înainte de Primul Război Mondial de Marea Britanie și după cel de-al Doilea Război Mondial de SUA în distribuirea bogățiilor pe plan internațional și în repartitia costurilor și beneficiilor economice. În timpul dominației sale, Marea Britanie a avut un rol hotărâtor în prevenirea crizelor financiare și în asigurarea stabilității sistemului. Aceasta s-a văzut în special în perioada 1870–1914, în timpul căreia etalonul-aur și stabilitatea sistemului economic internațional au permis o acumulare de capital fără precedent în Franța, Germania și, mai târziu, și în SUA. Investițiile făcute de Marea Britanie au permis dezvoltarea unor colonii, fiind vorba în special de Canada și Australia. În schimbul investițiilor, ele exportau materii prime în Marea Britanie. Marea Britanie a devenit astfel o economie rentieră care se susținea din veniturile rezultate de pe urma investițiilor sale directe. Declinul puterii Marii Britanii după Primul Război Mondial a fost determinat, mai ales, de prăbușirea sistemului său de investiții directe.

Gilpin consideră drept principală sursă a puterii hegemonului, puterea economică și consideră că printre la baza acesteia se află, printre altele, posesiunea unei piețe importante și, implicit, posibilitatea de a bloca accesul pe această piață, dar și posesiunea unei piețe de capital însemnate care conferă o capacitate mare de a oferi credit și o importanță deosebită monedei hegemonului.

Prin asumarea responsabilităților care revin unui hegemon, statul respectiv beneficiază de anumite avantaje în plan politic și economic. SUA au jucat un rol deosebit de important în crearea ONU. Ele au asigurat securitatea internațională apărând Europa

¹ citat de Pierre de Senarclens, op.cit. p. 51 și de Susan Strange, *Retragerea statului*, p. 40

Occidentală în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial. Totodată, SUA au permis consolidarea capitalismului, asigurând stabilitatea monetară și dezvoltarea comerțului internațional prin acordarea unui ajutor public masiv pentru reconstrucția Europei în cadrul planului Marshall. De asemenea, împreună cu aliații lor au acordat ajutoare financiare țărilor în dezvoltare. CTN-urile au avut și ele un rol incontestabil în consolidarea puterii hegemonice a SUA. Prin intermediul lor, dominația asupra structurilor economice și sociale a întregit-o pe cea exercitată pe plan militar. Totodată, controlul asupra finanței internaționale a permis SUA să-și dezvolte foarte mult politica militară, să-și consolideze influența în Europa și să poarte două războaie importante în Asia fără ca nivelul de viață al americanilor să fie afectat.

Astfel, mai întâi Marea Britanie și, apoi, SUA au influențat organizarea și dezvoltarea sistemului internațional, punând bazele cadrului instituțional necesar pentru funcționarea acestuia.

O altă viziune asupra surselor puterii hegemonului este cea propusă de Robert Keohane. Pentru acesta¹, un stat are statut de hegemon dacă deține „controlul asupra materiilor prime, controlul asupra resurselor de capital, controlul asupra piețelor și avantajul competitiv în producția de bunuri de mare valoare...El trebuie să fie mai puternic decât orice altă țară și în aceste dimensiuni luate ca întreg.”

1.2 Controversa asupra hegemoniei americane

Mai mulți politicieni au ridicat problema diminuării puterii SUA pe plan mondial, contestând poziția acesteia de hegemon.

Printre aceștia se remarcă poziția lui Robert Gilpin, care consideră că puterea hegemonică a SUA s-a diminuat din mai multe cauze, printre cauzele principale numărându-se înfrângerea suferită în Vietnam și prăbușirea sistemului de la Bretton Woods. Acestea au fost completate de creșterea puterii Japoniei și a Comunității Europene care reprezintă o amenințare pentru poziția de hegemon a SUA. În opinia lui Gilpin, apariția unor noi poli de putere reprezintă cauza instabilității existente pe plan mondial.

Alături de Gilpin și alți economiști au identificat semne ale declinului SUA. Astfel, și pentru R. Keohane puterea hegemonică a SUA este în declin. Semnele declinului sunt reprezentate de scăderea procentului exporturilor SUA în exporturile internaționale și de scăderea procentului deținut de aceasta în PNB brut mondial.

De asemenea, M. Godet² identifică în scăderea procentului deținut de SUA în PIB-ul mondial (25% față de 40% cât deținea în 1955) un semn al declinului. În opinia lui alte semne ale declinului sunt reprezentate de amploarea deficitelor externe și de incapacitatea președinților americani de a impune noi taxe.

Opinia aceasta nu este împărtășită însă și de Susan Strange³. Pentru ea puterea se exprimă prin controlul asupra a patru structuri distincte și interdependente: „Imaginea

¹ apud. Susan Strange, *Retragerea statului*, p.39

² “La mondialisation n’est ce que vous croyez”, *L’Histoire, Les Racines de la mondialisation*, no. 270, noiembrie, 2002

³ Susan Strange, *State și piețe*, p. 39 și *Retragerea statului*, p. 38

mea este mai degrabă o piramidă triunghiulară cu patru fețe sau un tetraedru... Fiecare le atinge pe celelalte trei și este susținută de ele. Fiecare fațetă reprezintă una dintre cele patru structuri prin care puterea este exercitată asupra anumitor relații... Nici una dintre fațete nu este vreodată sau neapărat mai importantă decât celelalte trei. Fiecare este sprijinită, lipită și susținută de celelalte trei”. Cele patru surse ale puterii sunt reprezentate de controlul asupra securității, controlul asupra producției, controlul asupra finanțelor și controlul asupra cunoașterii, credințelor și ideilor. Ea arată că puterea SUA nu s-a diminuat în nici unul dintre aceste sectoare. Astfel, controlul asupra securității este exercitat prin forța lor militară, controlul asupra producției este legat de piața lor internă și de importanța CTN-urilor americane, controlul asupra finanțelor decurge din supremația dolarului și din rolul bursei de pe Wall Street în economia mondială, iar controlul asupra cunoașterii, credințelor și ideilor este asigurat prin intermediul marilor lor centre de cercetare și al factorilor tehnologici care au facilitat propagarea culturii SUA la scară mondială.

Nici Pierre de Senarclens¹ nu consideră că SUA și-ar fi pierdut puterea hegemonică. El subliniază faptul că fără intervenția SUA în timpul crizelor financiare ordinea economică mondială s-ar fi prăbușit. Mai mult, ca și Susan Strange, Pierre de Senarclens consideră că SUA păstrează încă toate atributele unei puteri hegemonice. SUA beneficiază de o supremație monetară, financiară și comercială. Ele au o piață internă considerabilă și numeroase CTN-uri extrem de performante (în top-ul primelor 10 CTN-uri, 8 sunt din SUA, celelalte două fiind reprezentate de Nokia și Mercedes). În plus, SUA dispun încă de forțe militare care să le permită să intervină în diferite regiuni ale lumii pentru a-și apăra interesele politice și strategice. O dovadă cât se poate de pertinentă în sprijinul acestei afirmații o constituie și intervenția militară a SUA în Iraq. Mai mult, SUA au capacitatea de a face ca hotărârile lor să fie respectate pe plan mondial, fiind capabile să-și impună uneori la scară internațională propriile legi, cum a fost cazul legilor Helms-Burton și D’Amato-Kennedy adoptate de Congresul american în 1996. Aceste legi urmăresc să împiedice întreprinderile străine să desfășoare operațiuni comerciale sau să investească în Cuba, Iran și Libia. Chiar și fără a avea girul ONU administrația americană a decretat împotriva acestor țări un embargo foarte strict².

În concluzie, se poate spune că SUA exercită încă o influență determinantă asupra securității, producției și schimburilor pe plan mondial, precum și asupra conceptelor dominante în materie de cunoștințe, valori și norme.

1.3 SUA: stat-leader sau hegemon?

Pentru a înțelege poziția actuală a SUA pe plan mondial este necesar, înainte de toate, să se facă o distincție între termenul de stat-leader și cel de stat-hegemon.

Raporturile de putere existente pe plan internațional sunt de două tipuri: raporturi de legitimitate și raporturi de dominație.³ Raporturile de legitimitate presupun faptul că anumite state recunosc dreptul altor state de a coordona anumite aspecte ale relațiilor economice internaționale, în timp ce raporturile de dominație presupun impunerea

¹ Pierre de Senarclens, op.cit., p. 53

² Alain Pellet, *Către o mondializare a dreptului internațional?* în Serge Cordellier (coord.), *Mondializarea dincolo de mituri*, Ed. Trei, București, 2001, p. 91

³ S. Dumitrescu, A. Bal, *Economie Mondială*, Ed. Economică, 2002

voinței și preferințelor unor state și unor agenți economici asupra altor state și agenți economici.

La rândul lor, raporturile de dominație pot fi de două tipuri: dominație de tip hegemonic sau leadership.

Dominația de tip hegemonic are la bază existența unui hegemon, adică a unui stat capabil de a-și exercita dominația pe toate planurile puterii și de a influența fenomenele din economia mondială într-un mod decisiv.

Situația de leadership se caracterizează, în opinia lui Kindleberger, prin existența a trei condiții:

1. să nu existe o putere hegemonică
2. să existe o putere, care aliindu-se cu alte state să poată constitui o coaliție dominantă
3. oricare altă coaliție, la care statul-leader nu participă, să nu fie o coaliție câștigătoare.

Kindleberger consideră că statul-leader este conștient de existența unor interese pe termen lung pentru majoritatea statelor lumii și încearcă să le impună, pe plan mondial, acționând în consens cu voința acestora.

Pe termen scurt însă, statul-leader poate acționa împotriva intereselor celorlalte țări, care sunt obligate să-l urmeze sau să suporte consecințele acțiunilor sale.

Având în vedere aceste considerații, precum și evoluția evenimentelor pe plan internațional, începând cu cel de-al Doilea Război Mondial și până acum, se observă că SUA au deținut poziția de hegemon imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, fiind singura mare putere a cărei economie nu a fost afectată de război, fapt ce le-a permis să devină principalul furnizor de bunuri și servicii, dar și de lichidități din sistemul internațional. La începutul anilor '70, puterea SUA a început să scadă, în fapt SUA s-au manifestat ca un stat-leader în perioada 1970–1990. Această diminuare a puterii SUA s-a datorat, în primul rând, deficitelor mari ale balanței de plăți a SUA de la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70, fapt ce a condus la suspendarea convertibilității dolarului în aur în 1971, creând, astfel, premisele prăbușirii sistemului de la Bretton Woods și distrugerii stabilității financiar-monetare pe care acesta trebuia să o asigure.

Al doilea factor care a condus la declinul puterii SUA îl reprezintă creșterea prețurilor la combustibili și la materii prime și, mai precis, șocurile petroliere.

În al treilea rând, puterea deținută de SUA a fost erodată prin insuccesul înregistrat în războiul din Vietnam.

Iar al patrulea factor de declin este reprezentat de apariția unor potențiali concurenți ai SUA pe plan mondial: CEE, China, Japonia și cei patru dragoni asiatici (Coreea de Sud, Taiwan, Hong Kong și Singapore), țări cu o creștere economică impresionantă.

O dată cu prăbușirea comunismului, la sfârșitul deceniului nouă și începutul deceniului zece, SUA au revenit în poziția de hegemon, devenind singura superputere într-o lume unipolară.

Trebuie remarcat faptul că există totuși o tendință ca puterea hegemonului să scadă cu timpul, după cum nota Kindleberger, tendință manifestată în cazul Marii Britanii după 1913 și în cel al SUA după 1971. Mulți economiști au considerat în anii '80

că puterea SUA intrase în declin și s-au făcut chiar comentarii ironice în privința timpului scurt în care acestea au fost hegemon. S-a remarcat faptul că secolul american ținuse, în realitate, numai 20 de ani (Keohane). Dar nu toți economiștii au fost înșelați de scăderea temporară a puterii SUA, Nye se exprima astfel în acest sens: „numai cu un secol în urmă, mulți se lamentau în privința declinului Americii. Printre bestseller-uri se numărau cărți care descriau căderea Americii. Japonia avea să devină în curând Number One. Această opinie era greșită atunci și eu am prezis creșterea continuă a puterii SUA.” Revenirea SUA în poziția de hegemon după războiul Rece, i-a făcut pe mulți să vorbească despre „excepționismul american”, reprezentat de faptul că SUA nu se înscriu în tiparul menționat de Kindleberger.

2. Importanța culturii în structurarea raporturilor de putere

2.1 Perspectiva gramsciană asupra hegemoniei și rolul culturii

O altă concepție asupra hegemoniei este cea exprimată de italianul Antonio Gramsci în anii '30. Conform acestuia hegemonia se manifestă mai cu seamă în domeniul ideologic și cultural prin capacitatea puterii dominante de a-și impune propriul său sistem de valori și nu atât prin raporturi de forță. Ea este văzută ca o ordine consensuală, ce se bazează pe un sistem de valori și pe anumite concepții ideologice considerate a fi legitime de cea mai mare parte a opiniei publice. Această concepție este împărtășită și de Robert Cox¹. În viziunea acestuia conceptul de hegemonie implică o sinergie între structurile tradiționale ale puterii (economice, politice și militare) și instituțiile, normele și concepțiile ideologice dominante la nivelul statelor și al întregii societăți internaționale. În linia de gândire gramsciană, Cox consideră că puterea militară este importantă pentru statul hegemonic, dar nu reprezintă un factor predominant pentru acesta. Dimensiunea ideologică și culturală este cea care are o importanță decisivă, pe același palier cu ea aflându-se dimensiunea economică și cea socială.

Teoria gramsciană subliniază importanța aspectului cultural al globalizării. Ca urmare a statutului lor de hegemon, SUA își impun pe plan cultural propriul sistem de valori. Ele sunt promovate în toată lumea de marile lor CTN-uri: Coca-Cola, McDonalds, Nike etc. Prin produsele lor, prin strategia lor de vânzări și prin cea de marketing, acestea răspândesc în toată lumea „The American Way of Life”. Mai mult, marile CTN-uri ca AOL-Time Warner, Walt Disney, Viacom exercită o influență decisivă și asupra mass-mediei, prin faptul că ele controlează cele mai importante rețele de informații: numeroase canale de televiziune, cum ar fi CNN, principalele ziare: Wall Street Journal, Financial Times, International Herald Tribune. Această propagare a culturii americane prin mass-media este cunoscută, de altfel, sub denumirea de „efectul CNN”.

De asemenea, un canal deosebit de important de propagare a culturii americane îl reprezintă filmele hollywoodiene și muzica: jaz, rock, rap, techno, elemente care fac cu rapiditate înconjurul globului, penetrând chiar și în culturi considerate mai închise în ceea ce privește preluarea de valori din exterior, cum sunt cele asiatice.

¹ Pierre de Senarclens, op. cit., p. 54 și Susan Strange, *Retragerea statului*, p. 38

Toate aceste mijloace au însă un suport chiar mai puternic decât ele: limba engleză. Cunoașterea și stăpânirea limbii engleze este acum aproape obligatorie pentru politicienii, reprezentanții oficiali, cercetătorii sau oamenii de afaceri de pretutindeni. Engleza a avut o influență mai mare sau mai mică asupra tuturor limbilor de pe glob și domină cu precădere vocabularul comercial și cel tehnologic. Dar cuvintele nu sunt neutre, ele sunt încărcate de simboluri ale culturii respective, astfel că de fiecare dată când un cuvânt străin pătrunde într-o limbă el este însoțit de un concept, iar acceptarea cuvântului presupune și acceptarea conceptului respectiv. Are loc, în acest fel, un transfer subtil de valori ce rămâne de cele mai multe ori nedetectat.

Pe plan mondial au fost multe voci care au denunțat acest imperialism cultural american, evocând intențiile Washingtonului în materie de „soft power”, concept conform căruia cunoașterea și cultura reprezintă instrumente ale puterii, o putere de a seduce inimile și spiritele cel puțin la fel de importantă cu cea a armelor.

Perspectiva creării unei piețe culturale globale, în care cultura să fie tratată ca o simplă marfă a stârnit numeroase reacții: refuzul de a negocia liberalizarea serviciilor audiovizuale, problemă care se afla pe agenda summitului OMC de la Seattle din 1999, includerea bunurilor culturale în prevederile NAFTA, punerea la punct a unui program european incluzând directiva televiziunii fără frontiere și instituirea programului Media (conceput pentru a susține financiar producțiile europene), adoptarea declarației UNESCO asupra diversității culturale din noiembrie 2001 etc.

Măsuri pentru protejarea identității culturale de „bombardamentul” valorilor americane au fost luate și pe plan național. Cele mai puternice astfel de măsuri au fost adoptate în Franța. Aici s-a manifestat foarte puternic indignarea că o țară care a fost timp de atâtea secole centrul cultural al lumii occidentale ar putea fi invadată de filmele hollywoodiene, blugii, hamburgerii, rap-ul, rock-ul sau de alte produse ale societății de consum americane. Ca urmare, au fost acordate subvenții masive pentru industria cinematografică locală, iar cinematografele au fost obligate să ruleze un anumit număr de filme locale, limitându-se importurile de filme americane. De asemenea, municipalitățile au introdus amenzi ridicate pentru orice anunț publicitar presărat de anglicisme.

Dar, în opinia lui Mario Vargas Llosa¹, toate acestea nu se petrec ca o consecință a globalizării, ci a modernizării, procesul de globalizare reprezentând mai degrabă un efect decât o cauză a modernizării. Pentru el, cultura este un element viu care evoluează sub imperiul contactului cu alte culturi, iar transferul de valori între culturi este o consecință directă a acestui contact. Este adevărat că în cadrul acestui proces anumite tradiții dispar, dar acest fapt este inerent evoluției unei culturi. Această evoluție nu poate și nu trebuie să fie oprită. Culturile au evoluat pe tot parcursul istoriei omenirii și singurul lucru care s-a schimbat este faptul că acum această evoluție a căpătat un ritm mult mai accelerat.

În plus, Mario Vargas Llosa vede în procesul de globalizare o extindere a libertății individuale: „Globalizarea extinde, în mod radical, pentru toți cetățenii planetei posibilitatea de a-și construi o identitate culturală individuală printr-un act voluntar, în acord cu preferințele și motivațiile lor”.

¹Mario Vargas Llosa, „The Culture of Liberty” în *Foreign Policy*, January/February 2001

Nici Senarclens¹ nu consideră că globalizarea aduce cu sine pericolul creării unei culturi globale de tip american. El subliniază faptul că societatea internațională „este compusă din popoare și guverne ale căror interese, viziuni asupra lumii, obiective politice și concepții culturale rămân divergente, chiar antagoniste”.

În opinia noastră, principala problemă pusă de dimensiunea culturală a globalizării, rezidă în faptul că o dată cu valorile pătrund în cadrul unei culturi și non-valori. Dar, acestea nu vor rezista mult timp, deoarece timpul care se scurge își va spune cuvântul și le va șterge din cultura respectivă, păstrând numai adevăratele valori. Transferul de valori între culturi nu trebuie să se facă într-un singur sens, deoarece globalizarea deschide posibilitatea tuturor țărilor de a-și promova propria cultură, propriul sistem de valori. Important este ca acestea nu doar să preia valori din alte culturi, ci să aibă în vedere și cum poate îmbogăți propria lor cultură celelalte culturi.

2.2 Conceptul de Soft Power sau seducția ca formă de putere

Conceptul de „soft power” a fost utilizat pentru prima dată de Joseph Nye într-un articol din *The Atlantic* publicat în martie 1990 și intitulat „The Misleading Metaphor of Decline”: „Dacă SUA ar aplica politici prin care să reducă consumul intern cu cele două procente din PNB cu care acesta a crescut în ultimul deceniu, cea mai bogată țară din lume ar putea să-și permită atât să investească mai mult în educație pe plan intern, cât și să exercite o influență importantă pe plan internațional care să rezulte dintr-un ajutor eficient oferit celorlalte țări și dintr-un program de promovare a imaginii sale în afara granițelor. Unicul lucru necesar în acest scop îl reprezintă efectuarea de investiții în „soft power”, complexul mecanism al interdependențelor, mai degrabă decât în „hard power”, adică un sistem nou și scump de armament.”

Tot Nye definește acest concept ca reprezentând „abilitatea de a obține ceea ce vrem prin atragerea celorlalți de partea noastră, prin puterea de a-i convinge să vrea aceleași lucruri ca și noi.”

Prin contrast, conceptul de „hard power” desemnează „capacitatea de a utiliza mijloace coercitive economice sau militare pentru a-i determina pe alții să te urmeze.” Astfel, atât acțiunea militară, cât și embargo-ul reprezintă forme de hard power.

Soft power-ul este mai dificil de evaluat, dar el joacă un rol cel puțin la fel de important ca și hard power-ul. Soft power-ul poate avea trei surse principale²: valorile culturale ale unei națiuni, valorile sale politice sau politica externă adoptată de statul respectiv. Soft power-ul depășește astfel sfera valorilor culturale. Această formă de putere necesită în bună măsură și un *savoir-faire* la nivel politic din partea statului care o exercită.

Spre deosebire de alte mari puteri care au activat pe scena internațională anterior SUA, acestea au dispus de mijloace de propagare a informației mult mai avansate, puterea SUA manifestându-se în plină revoluție tehnologică și având ca suport inovațiile tehnologice a căror creatoare sunt. Astfel, televiziunea și internetul au permis sistemului de valori al SUA să penetreze mult mai adânc pe plan internațional decât o făcuse sistemul de valori al vreunei superputeri precedente. Gary Dean³ atrăgea atenția că „sit-

¹ op. cit., p. 79

² Joseph S. Nye, *Think Again, Foreign Policy*, January/February 2006

³ *Globalization and the Nation-State*, octombrie 1998, www.okusi.net/garydean/works/globalisation.html

com-urile sunt ca niște cai troieni, încărcate de concepte și valori aparținând societății americane.” Aceste fluxuri de informații au permis răspândirea valorilor americane în toată lumea beneficiind de impunerea de către SUA a doctrinei circulației libere a informației, „free flow of information”¹.

Într-adevăr realizările SUA în materie de soft power l-au făcut pe Thomas Moore² să considere că influența exercitată de SUA prin intermediul soft power-ului va persista încă mult timp după ce dominația exercitată de acestea prin intermediul hard power-ului se va diminua.

În opinia lui Joseph Nye, opinie împărtășită și de Thierry de Montbrial,³ soft power-ul a jucat un rol decisiv în timpul Războiului Rece, superioritatea SUA în materie de soft power aducându-le acestora, în cele din urmă, victoria. Hard power-ul a fost important pentru că a împiedecat o posibilă extindere a Uniunii Sovietice, dar adevărata victorie a fost obținută ca urmare a transformării culturilor din spatele Cortinei de fier, a atracției exercitate de valorile occidentale asupra acestora.

Nye susține îmbinarea dintre hard power și soft power și prezintă exemple în care cele două au fost îmbinate cu succes. Astfel, deși SUA au folosit hard power-ul pentru a câștiga cel de-al Doilea Război Mondial, după acesta ele au făcut uz de soft power prin intermediul Planului Marshall și a susținerii democrației, precum și prin crearea de instituții internaționale care să le reprezinte concepția ideologică⁴. Această îmbinare dintre soft power și hard power dă naștere unei forme de puteri care ar putea fi denumită „putere înțeleaptă” (smart power)⁵.

Aceeași strategie și-au propus SUA să aplice și în Orientul Mijlociu, începând cu Irak-ul. După o intervenție în care să facă uz de hard power, SUA își propun să utilizeze soft power-ul pentru a schimba mentalitățile și a stârpi fanatismul. Dar, această strategie a fost intens criticată imputându-i-se faptul că nu ia în considerare diferențele marcante dintre sistemul american de valori și cel irakiano-islamist.

În timpul primului mandat al președintelui Bush, însă, administrația de la Washington a acordat o importanță sporită hard power-ului, după cum rezulta din bugetul uriaș acordat apărării, care se ridica la 400 de miliarde \$6, un buget mai mare decât cel al următoarelor 16 state luate la un loc⁷. În timpul celui de-al doilea mandat al președintelui american, soft power-ul a început să câștige în importanță, linia adoptată fiind aceea de a defini și amplifica importanța anumitor valori politice. Totodată, bugetul acordat diplomației a crescut în această perioadă.

În opinia noastră, prin utilizarea soft power-ului un stat poate convinge alte state să acționeze în direcția dorită de acesta fără a apela la mijloace de coerciție care ar putea dăuna imaginii sale pe plan extern și fără a consuma resurse. În plus, făcând uz de soft

¹ A. Mattelart, *Noua ideologie globalitară*, în Serge Cordellier (coord.), *Mondializarea dincolo de mituri*, Ed. Trei, București, 2001, p.76

² *In Pursuit of Open Markets: US Strategy in Asia-Pacific*, The Stanley Foundation Conference in Seattle, July 21-23, 2000

³ *L'action et le système de monde*, Ed. PUF, Paris, 2002, p. 343

⁴ Joseph S. Nye, Honey of Soft Power will catch more flies, *The Los Angeles Times*, February 17, 2003

⁵ Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower can't go it alone*. Oxford University Press, 2002

⁶ Mark Beeson, Alex J. Bellamy, Globalisation, Security and International Order after September 11, *Australian Journal of Politics and History*, September 2003

⁷ Joseph S. Nye, Propaganda isn't the Way: Soft Power, *The International Herald Tribune*, January 10, 2003

power poate chiar atrage resurse care la rândul lor vor alimenta puterea de care dispune. Este binecunoscută capacitatea SUA de a atrage cele mai strălucite creiere din alte părți ale lumii (brain drain). Aceste minți strălucite au un rol important în dezvoltarea economiei americane și în difuzarea soft power-ului american.

Considerăm însă că eficiența soft power-ului depinde și de distanța culturală dintre cultura statului care exercită soft power-ul și cultura celorlalte state. Astfel, cu cât această distanță este mai redusă cu atât impactul soft power-ului este mai mare. De aceea, utilizarea soft power-ului de către SUA pentru a transforma culturile islamiste s-ar putea să pună anumite probleme, dacă nu se procedează într-o primă fază la o încercare de a înțelege diferențele interculturale.

Este de notat faptul că soft power-ul nu este numai apanajul SUA, Nye furnizând exemple și ale altor state care folosesc cu succes soft power-ul, cum ar fi Canada, Olanda și statele scandinave, fapt ce le-a permis să exercite o influență politică mai mare decât le-ar fi permis hard power-ul de care dispun.

De asemenea, recent, alte state și-au manifestat interesul pentru soft power, înțelegând importanța acestuia și puterea pe care le-ar putea-o conferi pe plan mondial. Ele au introdus soft power-ul ca un principiu central al politicilor lor externe. Cele mai importante astfel de state sunt Japonia, China și India¹.

Totuși, considerăm că acestor state nu le va fi la fel de ușor ca SUA să se folosească de soft power. SUA au avut o poziție privilegiată. Ele s-au înscris, în linii mari, în sfera sistemului de valori anglo-saxon, sistem promovat înainte și de Marea Britanie, chiar dacă nu la o scară atât de mare. Dar, valorile promovate de SUA erau deja cunoscute în zonele în care cultura britanică, beneficiind de un imens imperiu colonial, pătrunsese deja. Și, chiar dacă anumite valori promovate de SUA diferă esențial de cele britanice, SUA au beneficiat de pe urma faptului că cele două state folosesc aceeași limbă, ceea ce a făcut ca informația să fie accesibilă unui număr foarte mare de persoane de pe toate continentele, în zone în care această limbă era deja cunoscută. În ceea ce privește japoneza sau chineza, acestea au o arie de răspândire relativ restrânsă, concentrată mai ales în zonele locuite de populația respectivă, chiar dacă în contextul creșterii rolului acestor țări pe plan mondial, interesul pentru aceste limbi a început să crească.

Un rol important în crearea și difuzarea soft power-ului în special în cazul Chinei și în cel al Indiei îl joacă diaspora. Acestea sunt statele cu cele mai importante diaspore din lume. Cele 25 de milioane de indieni care locuiesc în afara granițelor Indiei, pe teritoriul a 110 țări, au un cuvânt important de spus în cadrul procesului de dezvoltare a țării lor de origine și de propagare a culturii indiene și a valorilor acesteia pe plan mondial. Imaginea externă a Indiei este construită în mare parte și prin intermediul acestor persoane, dintre care unele au ajuns să dețină poziții importante pe plan politic sau economic în țările lor de adopție. În plus, indienii au ajuns să fie prezenți printre profesioniștii de top ai aproape oricărei profesii, cei mai renumiți fiind însă în domeniul softului. Recunoașterea care li se acordă pe plan mondial acestor specialiști a avut un impact pozitiv asupra imaginii țării lor de origine. Mai mult, diaspora indiană a avut un

¹ Jehangir Pocha, The Rising Soft Power of India and China, *New Perspectives Quarterly*, fall issue 2002

cuvânt important de spus în faptul că multe companii străine au decis să-și delocalizeze activitățile în materie de soft în India. Primul ministru indian a declarat la intalnirea anuală cu diaspora indiană: „Indienii non-rezidenți (INR) și persoanele de origine indiană (POI) sunt cele mai importante elemente ale națiunii noastre în procesul de globalizare”¹. Diaspora devine un organ de difuzare a valorilor culturale ale unei națiuni. Ea reprezintă însă un organ viu, fapt de care statul de origine trebuie să țină cont în stabilirea raporturilor sale cu diaspora.

Așadar, chiar și țări care nu dispun de canalele de propagare a soft power-ului de care dispun SUA, pot utiliza alte canale prin care să propage această formă de putere. Conform anumitor studii, rețelele de migrație au un rol pozitiv în dezvoltarea comerțului între statul de destinație și statul de origine și în atragerea ISD-urilor în statul de origine, contribuind astfel la dezvoltarea unor fluxuri de resurse². Acest capital uman mobil poate juca un rol important în mai mult spații în același timp. Este suficient ca un stat să identifice canalele pe care le poate utiliza pentru a transmite soft power și să adopte politicile necesare pentru a dezvolta aceste canale. O politică inteligentă îi poate permite unui stat să dispună de o putere mai mare decât i-ar fi permis în mod normal resursele limitate de care dispune, lărgindu-și totodată paleta de resurse limitate.

Bibliografie

- Adda, Jacques La mondialisation de l'économie, La Découverte, 2001
- Beeson, Mark Globalisation, Security and International Order after September 11, Australian Journal of Politics and History, September 2003
- Bellamy, Alex J. Dean, Gary Globalization and the Nation-State, octombrie 1998, www.okusi.net/garydean/works/globalisation.html
- Drouin, Michel Le système financier international, Armand Colin, Paris, 2001
- Dumitrescu, Sterian Economie mondială, Ed. Economică, București, 2002
- Bal, Ana
- Gaillard, Jean-Michel “Comment la planète est devenue un village”, L'Histoire, Les Racines de la mondialisation, no. 270, noiembrie, 2002
- Gilpin, Robert The Challenge of Global Capitalism, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2000
- Godet, Michel “La mondialisation n'est ce pas ce que vous croyez”, L'Histoire, Les Racines de la mondialisation, no. 270, noiembrie, 2002
- Herr, Hansjörg Tastendes Suchen. Chinas erfolgreicher Reformprozess, în Internationale Politik und Gesellschaft, nr.3/2002
- Kebabdjian, Gérard L'économie mondiale: enjeux nouveaux, nouvelles théories, Ed. Du Seuil, Paris, 1994

¹ Arvind Padmanabhan *India's 25 million diaspora - a source of 'soft power'*, 27 februarie 2006, <http://www.newkerala.com/news2.php?action=fullnews&id=17234>

² B. Lindsay Lowell, Stefka G. Gerova, *Diasporas and Economic Development: State of Knowledge*, Banca Mondială, septembrie 2004, vezi și J.E. Rauch, “*Networks versus markets in international trade.*” *Journal of International Economics* 48(1) p. 7-35, 1999

- Lieven, Dominic Empire. The Russian Empire and its Rivals, John Murray, London, 2000
- Lowell, B. Lindsa y Gerova, Stefka G. Diasporas and Economic Development: State of Knowledge, Banca Mondială, septembrie 2004
- Mattelart, Armand de Montbrial, Thierry Noua ideologie globalitară, în Serge Cordellier (coord.), Mondializarea dincolo de mituri, Ed. Trei, București, 2001
- Moore, Thomas L'action et le système de monde, Ed. PUF, Paris, 2002
- Moreau Defarges, Philippe In Pursuit of Open Markets: US Strategy in Asia-Pacific, The Stanley Foundation Conference in Seattle, July 21-23, 2000
- Nye, Joseph S. L'ordre mondial, Armand Colin, Paris, 1998
- Nye, Joseph S. The Misleading Metaphor of Decline, The Atlantic, martie 1990
- Nye, Joseph S. The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower can't go it alone. Oxford University Press, 2002
- Nye, Joseph S. Propaganda Isn't the Way: Soft Power, The International Herald Tribune, January 10, 2003
- Nye, Joseph S. Honey of Soft Power Will Catch More Flies, The Los Angeles Times, February 17, 2003
- Nye, Joseph S. Think Again, Foreign Policy, January/February 2006
- Padmanabhan, Arvind India's 25 million diaspora - a source of 'soft power' , 27 februarie 2006,
<http://www.newkerala.com/news2.php?action=fullnews&id=17234>
- Paul, T.V. States, Security Function and the New Global Forces, McGill University, Montreal, 2000
- Pellet, Alain Către o mondializare a dreptului internațional? Serge Cordellier (coord.), Mondializarea dincolo de mituri, Ed. Trei, București, 2001
- Pettman, Ralph Understanding International Political Economy: with readings for the fatigued, Lynne Rienner, Boulder, 1996
- Pocha, Jehangir The Rising "Soft Power" of India and China, the Fall 2002 issue of NPQ
- Rauch, J.E. Networks versus markets in international trade, Journal of International Economics 48(1) p. 7-35, 1999
- Rodrick, Dani „Trading in Illusions”, Foreign Policy, March/April 2001
- Sachwald, Frédérique Du bon usage de la mondialisation, Problèmes économiques, nr. 2839, 14 ianuarie 2004
- Sagasti, Francisco Financing and Providing Global Public Goods Expectations and

- Bezanson, Keith
de Senarclens,
Pierre
de Senarclens,
Pierre
Shimbun,
Asahi
Strange, Susan
Strange, Susan
Vargas Llosa,
Mario
- Prospects, Institute of Foreign Affairs Sussex, noiembrie 2001
La mondialisation. Théories, enjeux et débats, Armand Colin, Paris, 2001
La politique internationale, Armand Colin, Paris, 1998
Change in Premiership and Japan's Soft Power, Translated by the author from "Rondan" ("Opinion"), April 25, 2000
State și piețe, Institutul European, 1997
Retragerea statului. Difuziunea puterii în economia mondială, Ed. Trei, București, 2002
„The Culture of Liberty” în Foreign Policy, January/February 2001